İNSAN VE TOPLUM BİLİMLERİ
ARAŞTIRMALARI DERGİSİ
Cilt: 6, Sayı: 1, 2017
Sayfa:86-104

Kur'an'da Bazı Kelimelerin Kullanım Özelliklerine Dair Genel Kaideler

Celalettin DİVLEKCİ
Yrd. Doç. Dr. Süleyman Demirel Üniversitesi. İlahiyat Fak.
cdivlekci@hotmail.com

Öz

Kur'an kelimelerinin kullanım özelliklerine dair tespitleri konu alan bu çalışmada, konunun tarihçesi ve kaynakları ele alınıp tartışılmıştır. Kaynaklar klasik ve çağdaş olmak üzere iki kategoride incelenmiş, bu arada asıl kaynak konumunda olan eserlerin tespitine gidilmiştir. Çalışmada takip edilen yönteme ve konunun Kur'an ilimleri içerisinde vücûh ve nazâirle olan ilişkisine yer verilmiştir.

Bu çerçevede, Kur'an kelimelerinin kullanım özelliklerini, bağlam incelemesi ve istatistiki bir metotla ortaya koyan, çeşitli eserlerde dağınık vaziyette bulunan otuz iki kadar kaide niteliğinde tespit bir araya getirilmiştir. Tespitlerin seçiminde, Kur'an'ın anlaşılması ve yorumlanmasında sorun oluşturan kimi meselelere çözüm getirebilecek türden olmalarına dikkat edilmiştir. Seçilen tespitler, Kur'an'dan örneklerle daha da anlaşılır hâle getirilmeye çalışılmıştır. Bu arada tespitlerin doğruluğu, kelimenin Kur'an'da geçtiği yerler ve bağlamları incelenmek suretiyle gözden geçirilirmiştir.

Anahtar Kelimeler: Kur'an Kelimeleri, Tefsir Usûlü, Bağlam, Üslûp, Kur'an İlimleri

General Principles On The Use Of The Quranic Verses

Abstract

This study discusses the main features of the use of the Quranic words in a historical context. It examines the sources related to this subject in two categories, classical and contemporary, and puts its emphasis to point out the original ones. It gives a particular attention on the methodology and how the study of the Quranic words has a close relation with *wujūh* and *nadhāir*.

This study offers a corpus of principles related to the use of the Quranic words. These principles are gathered from various accounts by using the methodologies of contextual analysis and statistics. In an effort to make the principles understandable, this study draws on examples from the Quran. To verify the authenticity of these principles, this study also pays close attention to the Quranic verses and their contexts.

Keywords: Qur'anic Words, Usool At-Tafseer (Methodology of Explaining the Qur'an), Context, Style, Qur'anic Sciences ('Ulum Al-Qur'an)

Giriş

I. Kaynaklar ve Yöntem

Bu makalede ele aldığımız Kur'an kelimelerinin kullanım özellikleri, -iki madde hariç-[1] tefsir literatüründe, "külliyât" ismi altında ele alınıp işlenmiştir. Bu şekilde isimlendirilmesinin sebebi, muhtemelen her kaidenin كُلّ şeklinde başlamasıdır. Kur'an'ın kelime kullanımına dair bu hususiyetler, son dönemde yapılan bir iki çalışma istisna edilecek olursa, Kur'an kelimeleri sözlükleri ve çeşitli tefsirlerin içinde dağınık vaziyette yer bulmuş hususlardır. Bu bağlamda konuyla ilgili kaynakları, klasik kaynaklar ve çağdaş kaynaklar olmak üzere iki başlık altında ele alabiliriz.

I. I. Klasik Kaynaklar

Tâhir b. Âşûr (ö.1973) gibi kimi müfessir ve araştırmacılar konuyla ilgili tespitleri Sahabe dönemine kadar götürebilmektedir.[2] Ebü'l-Hüseyin Muhammed b. Ahmed el-Malatî (ö.377/987)[3] *et-Tenbîh ve'r-Red* adlı mezhepler tarihi eserinde, Mukâtil'den (ö.157/767) naklettiğini belirterek 185 kadar kaideye yer verir.[4] Aynı şekilde filolog ve sözlük bilimci İbn Fâris de (ö.395/1004) bu konuda *Kitâbü'l-Efrâd* adında bir risale kaleme alır. Onun da kaynağının Mukâtil b. Süleyman olduğu söylenmektedir.[5] İbn Fâris eserinde 34 kaide nakleder.[6] İbn Fâris'in bu eserini Zerkeşî (ö.794/1392)[7] olduğu gibi, Suyûtî (ö.911/1505) ise ufak tefek ilavelerle nakleder.[8]

Öyle anlaşılıyor ki Malatî'nin bu sözünden hareketle bazı araştırmacılar, bu tespitlerin Mukâtil'e ait olduğunu kabul etmişler ama bunun mevcut eserlerinde bulunup bulunmadığı hususunu araştırma ihtiyacı hissetmemişlerdir.[9] Hâlbuki Malatî'nin verdiği kaidelerde geçen ayetlerle Mukâtil'in elimizdeki tefsiri karşılaştırıldığında, ayetlerde geçen kelimelere verilen anlam Mukâtil'in verdikleriyle örtüşmekle birlikte, Mukâtil'de Malatî'nin naklettiği şekliyle herhangi bir kaideye rastlamak mümkün

1 Bkz. II. Genel kaideler; 1. ve 31. kaide.

2 İbn Âşûr, Muhammed et-Tahir, *Tefsîru't-Tahrîr ve't-Tenvîr*, Tunus: ed-Dâru't-Tunusiyye li'n-Neşr, 1984, c. I, s. 124.

3 Hayatı ve eserleri hakkında geniş bilgi için bkz. Mustafa Öz, Avni İlhan, "Malatî, Ebu'l-Hüseyn" *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)* (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 2003), c. XXVII, s. 467-468.

4 Malatî Ebü'l-Hüseyin Muhammed b. Ahmed, *et-Tenbîh ve'r-Red alâ Ehli'l-Hevâ ve'l-Bida'*, (nşr. Muhammed Zâhid el-Kevserî, Bağdat: Mektebetü'l-Müsennâ, 1968), s. 71-79.

5 Öyle zannediyoruz ki İbn Fâris'in verdiği bilgiler Malatî'nin verdikleriyle birebir aynı olduğu için, muhakkik herhangi bir referans göstermeksizin bu iddiada bulunur. İbn Fâris, Ahmed, *Kitâbü'l-Efrâd*, (thk. Hâtim Salih ed-Dâmin, Dimaşk: Dâru'l-Beşâir, 2002), s. 5.

6 İbn Fâris, s. 5, 9-15.

7 ez-Zerkeşî, *el-Burhan fi Ulûmi'l-Kur'an*, (thk. Y. Abdurrahman Maraşlı v.dğr. Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, 1994), c. I, s. 195-199.

8 Suyûtî, Abdurrahman b. Ebî Bekr, *el-İtkân fi Ulûmi'l-Kur'an*, (Beyrut: Dâru İbn Kesir, 1973), c. I, s. 453-455.

9 Mukâtil'in tefsirini tahkik eden Abdullah Şehhâte *Ulûmu't-Tefsîr* adlı eserinde böyle bir iddiada bulunur ama nedense tahkikini yaptığı tefsirden buna dair tek bir kaynak göstermez. Bkz. Abdullah Şehhâte, *Ulûmu't-Tefsîr*, (Kahire: Dâru'ş-Şurûk, 2001), s. 167, 168.

değildir.[10] Konuyu bir örnekle açarsak, Malatî Mukâtil'den nakille "Kur'an'daki bütün أجداث kelimeleri *kabir* anlamında kullanılmıştır." der. Mukâtil, kelimelere geçtiği ayetlerde[11] bu anlamı verir. Ama böyle bir kaideden bahsetmez.[12] Bu noktada, şöyle bir ihtimalden söz edilebilir: Malatî bunu Mukâtil'in elimize ulaşmayan başka bir eserinden nakletmiştir.[13] Bu arada bu kaidelerin tespit olarak da ayrıca doğrulanmaya ihtiyacı olduğunu belirtelim. Bir diğer ifadeyle bu kaidelerin bütünüyle isabetli olduğunu söylemek doğru değildir.

Kur'an kelimeleri sözlüğü türü eserlerde de bu tür kaide ve tespitlere yer verilmiştir. Bunların başında ise emsalleri arasında haklı bir şöhrete sahip olan Râgıb el-Isfehânî'nin (ö.425/1033) *Müfredât*'ı gelir.[14] Müellif konuyla ilgili, eserinin çeşitli yerlerinde 47 kadar kaide nakleder.[15] Daha sonra gelen Semîn el-Halebî (ö.756/1355) *Umdetü'l-Huffâz* adlı eserinde[16] ve el-Fîruzâbâdî (ö.817/1414) ise *Besâir* adlı eserinde[17] bu konuda kendisinden birebir nakilde

---

10 Bkz. *Malatî*, s. 76. krş. Mukâtil b. Süleyman, *Tefsîru Mukâtil*, (thk. Abdullah Şehhâte, Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, 2002), c, III. s. 581, c. IV, s. 178, 439. Benzer örnekler için bkz. الأتراب kelimesiyle ilgili olarak bkz. Malatî, s. 75. Krş. Mukâtil *Tefsîru Mukâtil*, c. III, s. 650, c. IV, s. 219, 564. أسفى kelimesiyle ilgili olarak bkz. İbn Fâris, s. 9. Krş. Mukâtil, *Tefsîru Mukâtil*, c. II, s. 348, c. III, s. 798. بروج kelimesiyle ilgili olarak bkz. İbn Fâris, s. 9. Krş. Mukâtil, *Tefsîru Mukâtil*, c. I, s. 390, c. IV, s. 648. البخس kelimesiyle ilgili olarak bkz. İbn Fâris, s. 10. Krş. Mukâtil, *Tefsîru Mukâtil*, c. II, s. 326, c. IV, s. 463. البعل kelimesiyle ilgili olarak bkz. İbn Fâris, s. 10. Krş. Mukâtil, *Tefsîru Mukâtil*, c. I, s. 194, c. III, s. 617. البكم kelimesiyle ilgili olarak bkz. İbn Fâris, s. 10. Krş. Mukâtil, *Tefsîru Mukâtil*, c. I, s. 92, 155, c. II, s. 55, 479. جثيا kelimesiyle ilgili olarak bkz. İbn Fâris, s. 10. Krş. Mukâtil, *Tefsîru Mukâtil*, c. II, s. 636, c. III, s. 841. حسبان kelimesiyle ilgili olarak bkz. İbn Fâris, s. 10, 11. Krş. Mukâtil, *Tefsîru Mukâtil*, II, s. 586. حسرة kelimesiyle ilgili olarak bkz. İbn Fâris, s. 11. Krş. Mukâtil, *Tefsîru Mukâtil*, c. I, s. 309, c. III, s. 578.

11 Yasin, 36/51. Kamer, 54/7. Meâric, 70/43.

12 Bkz. Malatî, s. 76. krş. Mukâtil, *Tefsîru Mukâtil*, c. III, s. 581, c. IV, s. 178, 439.

13 Müellfin vücûn ve nazâire dair eserinde de bu bilgiler yer almamaktadır. Bkz. Mukâtil b. Süleyman, *el-Vücûh ve'n-Nazâir*, (thk. Hâtim ed-Dâmin, Dübey: Merkezü Cumuati'l-Mâcid li's-Sekâfe, 2006).

14 *Müfredât*, Kur'an sözlüğü konumunda olan mevcut eserler içinde farklı ve ayrıcalıklı bir konuma sâhiptir. Müellif, gerek tâkip ettiği metot gerekse üslûbu açısından, Kur'an üzerinde çalışan ilim adamlarının müstağni kalamayacakları bir eser ortaya koymuştur. Eser diğer filolojik tefsirlere nispetle orijinal diyebileceğimiz tespitler ve derinliği olan yorumlar içerir. *Müfredât*'ın filoloji, özellikle de sözlükbilim açısından ayrı bir önemi vardır.

15 er-Râgıb, el-Isfehânî, *Müfredâtü Elfâzı'l-Kur'an*, (thk. Safvan Adnân Dâvûdî, Dimaşk: Dâru'l-Kalem, 1992), s. 1188-1189.

16 Semin el-Halebî'ye âit bu eserin, Kur'an sözlüklerinin olgunluk dönemine âit en yetkin ürünlerden biri olduğunu söyleyebiliriz. İlk dönem eserlerine nispetle çok daha sistematiktir; üstelik Râgıb'ın filolojik analiz ve yorumlar içeren çalışmasını, Semin el-Halebî, İslâmî ilimlerdeki engin birikimini ekleyerek çaplı bir eser hâline getirmiştir. Bu arada hemen belirtelim ki müellif, gerek Râgıb'tan gerekse başkalarından yaptığı alıntılarda, yüksek bir edebî zevke sâhip bir filolog-müfessir tavrı içinde olabildiğince seçici davranır. Bu sâyede eseri özgün bir nitelik kazanmıştır. Kur'an öğretisini bütün yönleriyle anlayabilmenin yolunun, kelimelerin anlamlarını kavramaktan ve nüanslarını yakalamaktan geçtiğini belirten müellif, bu konuda yapılan çalışmaları şekil ve içerik açısından yetersiz gördüğü için böyle bir eser yazmaya gerek duymuştur. Kanaatimizce eserin en bâriz vasfı, kelime ve kavramların tanımlarındaki netliktir. Anlamların sınırlandırılması, diğer eserlere göre çok daha hassas bir şekilde yapılmıştır.

17 *Besâir*, haddizâtında kapsamlı bir ansiklopedi projesinin tefsir ve Kur'an ilimleri maddesidir. Eser bir başka açıdan ise bir tür Kur'an kelimeleri sözlüğü görünümündedir. Gerek *Umde*'nin gerekse *Besâir*'in ana kaynağı *Müfredât*'tır. Bundan dolayıdır ki *Müfredât*'ta

bulunurlar. Fîruzâbâdî yaptığı nakillerde herhangi bir tenkit, ekleme yahut çıkarma yapmazken, Semîn el-Halebî ufak tefek müdahalelerde bulunur.[18] Kısaca bu eserlerdeki tespitlerin kaynağı da Râgıb'ın *Müfredât* adlı eseridir. Ebu'l-Bekâ el-Kefevî de (ö.1095/1684) eserinin çeşitli yerlerinde, çoğu zaman konu başlıklarını müteakiben bu kaidelere yer verir.[19]

I. II. Çağdaş Kaynaklar

Çağdaş müfessirler içerisinde, bu konuya bilhassa yer veren isim Tâhir b. Âşûr olmuştur. Tunuslu müfessir, tefsirinin mukaddimesinde "Kur'an'ın söz geleneği" şeklinde açtığı başlıkta, selefin bu tür konular üzerinde durduğundan bahsettikten sonra, kendisinin de bu tür istatistikî tespitlerde bulunduğunu örnek vererek açıklar. Ayrıca tefsir yapacak kimsenin Kur'an'ın söz ve nazım geleneğine ilişkin bu kabilden tespitleri bilmesi gerektiği üzerinde durur. İbn Âşûr tefsirinin muhtelif yerlerinde bu tür tespitlere yer verdiğini ve yeri geldiğinde temas edeceğini söyler.[20] Konuya yer veren bir diğer çağdaş müfessir Şinkîtî'dir (ö.1393/1974). Tefsirinin çeşitli yerlerinde bu türden kaideler zikreder.[21]

Fusûl fî Usûli't-Tefsîr adlı çalışmasında Müsâid Süleyman Tayyâr konuyla ilgili "Külliyâtü'l-Kur'an" şeklinde bir başlık açar.[22] *Külliyât* terimini, *"Kur'an'da aynı anlamda gelen söz ve üslûplar"* şeklinde izah eder. Konuyla ilgili sahabe, tabiîn ve günümüz müelliflerinden sınırlı sayıda örnekler verir.

Son olarak günümüz araştırmacılar içerisinde Bureyk b. Said el-Karanî, *Külliyâtü'l-Elfâz fi't-Tefsîr* adını verdiği çalışmasında bu konuyu müstakil olarak ele alıp incelemiştir.[23] Söz konusu eser bu güne kadar yapılmış en kapsamlı çalışma olup, 60 kadar kaide ihtiva eder.

I. III. Yöntem

Kur'an kelimelerinin kullanım özelliklerini, bir yerde bağlam incelemesi ve istatistiki bir metotla ortaya koyan, çeşitli eserlerde dağınık vaziyette bulunan bu tespit ve kaideleri bir araya getirdik. Kaideleri seçerken, Kur'an'ın anlaşılması ve yorumlanmasında sorun oluşturan kimi meselelere

---

yer alan üslûp analizine ilişkin tespitlerin tamamına yakını bu iki eserde de, çoğu zaman aynen olduğu gibi, bazen de ufak tefek mülâhazalarla birlikte nakledilmiştir. Eser hakkında detaylı bir değerlendirme için bkz. Celalettin Divlekci, "Dilbilim ve Kur'an İlimleri Açısından el-Fîruzâbâdî'nin Besâir'i" (Yüksek Lisans Tezi, SDÜ. Sosyal Bilimler Enstitüsü), 2000.

18 Konuyla ilgili olarak, *Müfredât*'a yaptığımız atıflara bakılabilir. Söz konusu atıflarda, Fîruzâbâdî'nin *Besâir*'ine ve Semîn el-Halebî'nin *Umde*'sine mukayeseli olarak atıfta bulunduk.

19 Ebu'l-Bekâ el-Kefevî, *el-Külliyât*, (haz. Adnan Derviş, Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1993), s. 96, 199, 132, 203, 537.

20 İbn Âşûr, c. I, s. 124.

21 Şinkîtî, Muhammed, *Advâü'l-Beyan*, (haz. Bekr b. Abdillah Ebû Zeyd, Mekke: Dâr Alemi'l-Fevâid, 1426), c. III, s. 363; c. VII, s. 325.

22 Tayyâr, Müsâid Süleyman, *Fusûl fi Usûli't-Tefsîr*, Riyad: Dâr İbni'l-Cevzî, 1999, s. 122-125.

23 Bureyk b. Said el-Karanî, *Külliyâtü'l-Elfâz fi't-Tefsîr,* (el-Cemi'yyetü'l-İlmiyyetü's-Süûdiyye, Riyad: 2005).

çözüm getirebilecek türden kaideleri seçmeye gayret ettik. Seçtiklerimizi, Kur'an'dan verdiğimiz örneklerle daha da anlaşılır hale getirmeye çalıştık. Bu arada kaidenin doğruluğunu kelimenin Kur'an'da geçtiği yerlere bakarak teyit etmeye çalıştık.

I. IV. Vücûh ve Nazâirle İlişkisi

Üzerinde durduğumuz konunun bir yönüyle vücûh ve nazâirle irtibatı kurulabilir. Külliyât adı verilen bu istatistiki tespitlerin bir kısmı istisnası olmayan türde olup bir kısmının ise istisnası bulunmaktadır. Mesela, *"Kur'an'da* خلق *kelimesi sözle alâkalı bağlamlarda yalan anlamında kullanılmıştır.*[24] Örnek, إِنَّمَا تَعْبُدُونَ مِن دُونِ اللَّهِ أَوْثَاناً وَتَخْلُقُونَ إِفْكاً *"Siz sadece Allah'ın dışında birtakım putlara tapıyor ve yalan söylüyorsunuz."*[25] Kısaca kelime Kur'an'da geçtiği bütün bağlamlarda bu anlamda kullanılmıştır. Öte yandan Kur'an'da شُهَداء kelimesi, "savaşta şehit olanlar" anlamında kullanılanlar istisna edilecek olursa, tamamında *şahit* anlamında kullanılmıştır. Bunun tek istisnası وَادْعُوا شُهَدَآءَكُمْ مِنْ دُونِ اللَّهِ إِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ *"Allah hariç, yardımcılarınızı da yardıma çağırın; eğer iddianızda samimi iseniz!"*[26] ayetidir.

İşte bu tür istisnası olan kullanımların vücûh ve nazâir konusuyla bir irtibatı kurulabilir. Şöyle ki, *"Kur'an'da yer alan, lafız ve hareke bakımından aynı kelimelere nazâir, bunların farklı yerlerde farklı anlamlara gelmesine ise vücûh"* denir.[27] Tanımı bir örnekle biraz açmak gerekirse, هُدى kelimesi Bakara 5'te, *beyân*; Âli İmran 73'de, *din*; Meryem 76'da *iman*; Râ'd 7'de ise *davetçi* anlamlarına gelmektedir.[28]

Buna göre adı geçen ayetlerdeki هُدى kelimeleri lafız ve hareke bakımından aynıdır. Bu açıdan ortaya çıkan benzerliğe "nazâir" denmekte; öte yandan, bu kelimelerin anlam itibariyle bulundukları bağlama/yere göre değişiklik göstermelerine yani; *beyân*, *din*, *iman* gibi farklı anlamlara gelmelerine de "vücûh" denilmektedir. Bu açıdan yukarıda örneğini verdiğimiz istisnası olan kaideler, bir tür vücûh örneğidir. شُهداء kelimesinin istisnası olması hasebiyle, tek bir anlamda kullanılmamış olması onu vücûh kapsamına sokmaktadır. Nitekim Zerkeşî ve Suyûtî gibi âlimler, İbn Fâris'ten yaptıkları nakle vücûh ve nazâir konusu içinde yer vermişlerdir.

---

24 el-Isfehânî, s. 297; el-Halebî, c. I, s. 608; el-Fîruzâbâdî, c. II, s. 567.

25 Ankebût, 29/17.

26 Bakara, 2/23.

27 İbnü'l-Cevzî, Abdurrahman b. Ali, *Nüzhetü'l-A'yüni'n-Nevâzır fî İlmi'l-Vücûh ve'n-Nezâir*, (thk. M. Abdulkerim er-Râdî, y.y.: Beyrut, 1985), s. 83. İbnü'l-Cevzî'nin tanımda yer verdiği "hareke bakımından aynı olma" şartına kendisinin de tam olarak uyduğu söylenemez. Bkz. İbnü'l-Cevzî, s. 136-137; 416-417.

28 İbnü'l-Cevzî, s. 626-627.

II. Genel Kaideler

1. *"Kur'an'da لا يَحِلُّ yapısıyla gelen yasaklar, vahyin indiği dönemde insanların toplum olarak yapmakta bir beis görmediği hususlardır."*[29]

Kur'an-ı Kerim'de nehyedilen, harama konu olan hususlar çeşitli sıyga ve yapılarla dile getirilmiştir.[30] Bunların bir kısmı, bazen doğrudan nehiy sıygası şeklinde,[31] bazen de لا يَحِلُّ yapısıyla gelir.[32] Bu iki kullanım arasındaki fark düşünüldüğünde, doğrudan nehiy sıygasıyla gelen yasaklamaların fıtrat ya da örfün reddettiği şeyler olduğu görülür. Mesela adam öldürmek, zina etmek, yetim malı yemek ve insanların mallarını haksız şekilde yemek gibi kötülükler bu şekilde olup hiçbir aklın yahut kanunun kabul etmediği türden fiillerdir.[33]

Öte yandan لا يَحِلُّ yapısıyla ifade edilen yasakların ise o dönemde insanların toplum olarak yapmakta bir beis görmedikleri, bir yerde toplumsal norm hâline gelmiş hususlar olduğu görülmektedir. Mesela veraset yoluyla kadınlara zorla sahip olmak[34] böyledir.[35]

2. *"Kur'an'da كان den sonra gelen muzâri fiil, o eylemin çokluğuna ve devamlılığına işaret eder."*[36] وَكَانَ يَأْمُرُ أَهْلَهُ بِالصَّلَاةِ وَالزَّكَاةِ وَكَانَ عِنْدَ رَبِّهِ مَرْضِيًّا *"Halkına (sürekli) namazı ve zekâtı emrederdi ve rabbi katında kendisinden razı olunmuş bir kimseydi."*[37] Bu ifade tarzından, Hz. İsmail'in (a.s) halkına namaz ve zekâtı sürekli olarak emrettiği anlaşılmaktadır.[38] Bir diğer misal, Hz. Zekeriya ve eşinden bahsedildiği şu ayettir: إِنَّهُمْ كَانُوا يُسَارِعُونَ فِي الْخَيْرَاتِ *"Onlar sürekli olarak hayır işlerinde bir birleriyle yarışırdı."*[39]

3. *"Tafdîl sıygası Kur'an'da ve Arap Dilinde bazen bir şeyin diğerinden üstün olduğunu göstermek için değil, yalnızca sıfat amaçlı kullanılır."*[40]

Tafdîl sıygası, bir vasıfta ortak olan iki şeyin, genellikle birinin diğerinden daha fazla olduğunu gösteren, أفعل veznindeki müştak isimdir.[41] Zira bu

---

29 Fadl-Senâ Abbâs, *İ'câzü'l-Kur'an*, (5. bs. Amman: Dâru'l-Furkan 2004), s. 209. Bu tespit Prof. Dr. Fadl Hasen Abbâs'a (ö.2011) ait olup bu hususa kendisinden önce dikkat çeken herhangi birisi bilinmemektedir.

30 Bkz. İbn Kayyim el-Cevziyye, *Bedâiu'l-Fevâid*, (thk. Ali b. Muhammed el-Umrân, y.y.: Dâr Alemi'l-Fevâid, t.y.), c. IV, s. 1307; İbrahim b. Samayil es-Sülemî, "Sıyagu't-Tahrîm inde'l-Usûliyyîn", (Yüksek Lisans Tezi, Ummu'l-Kurâ Üniversitesi, 1431.)

31 Örnek olarak bkz. İsrâ, 17/31, 32, 34; Hucurât, 49/12 vd.

32 Bakara, 2/228, 229, 230.

33 Fadl-Senâ Abbâs, s. 209.

34 Bkz. Nisa, 4/19.

35 Fadl-Senâ Abbâs, s. 209.

36 Şinkîtî, c. III, s. 363.

37 Meryem, 19/55.

38 Halid b. Osman es-Sebt, *Kavâidü't-Tefsîr*, Riyad: Dâr İbn Affân, 1997, c. I, s. 254.

39 Enbiyâ, 21/90. Konuyla ilgili örnekler için bkz. Bakara, 2/61, A'râf, 7/70, 137, Hûd, 11/78, İbrahim, 14/10, Cin, 72/6, 4.

40 Ebu'l-Bekâ el-Kefevî, *el-Külliyât*, (haz. Adnan Derviş, Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1993), s. 96; ez-Zerkeşî, *el-Burhan fi Ulûmi'l-Kur'an*, (thk.Y. Abdurrahman Maraşlı v.dğr., Beyrut: Dâru'l-Marife, 1994), c. IV, s. 150.

41 Hasen, Abbâs, *en-Nahvü'l-Vâfi*, Mısır: Dâru'l-Meârif, ty., c. III, s. 395.

yapıda asıl olan bir sıfatta ortak olan iki şey arasındaki üstünlüğü ortaya koymaktır. Ama tafdîl, bir sıfatta ortak olmayan iki şey arasında ise bu durumda asli manasını ifade etmez.

Hâsılı kaideyle kast edilen, tafdîl için olan أفعل sıygasının tafdîl hükmünde gelmemesi, sırf sıfat amaçlı gelmesidir. Bu bilindiği takdirde tefsire dair bazı problemler de çözülmüş olacaktır. Nitekim Furkan, 15 ayetinde قُلْ أَذَٰلِكَ خَيْرٌ أَمْ جَنَّةُ الْخُلْدِ الَّتِي وُعِدَ الْمُتَّقُونَ كَانَتْ لَهُمْ جَزَاءً وَمَصِيرًا *"De ki: 'Bu mu daha iyidir, yoksa Allah'a saygılı olmayı ilke hâline getirmiş olanlara vaat edilen ebedî cennet mi?' İşte bunlar için cennet bir ödül ve nihaî durak olacaktır."* Cennet hayatı ile Cehennem azabı arasında iyilik noktasında bir karşılaştırılma yapıldığı hissi uyanmaktadır. Bu anlayışın oluşmasının sebebi, ayette tafdîl sıygası olan خَيْرٌ kelimesinin kullanılmasıdır. Hâlbuki burada tafdîl sıygası –Ebû Hayyân'ın da (ö.745/1344) dediği gibi- bir şeyin diğerinden daha üstün olmasını değil, Arapların kelamda âdetleri olduğu üzere, tek taraflı bir üstünlüğü beyan etmektedir.[42]

Mezkûr ayetteki işkâl üzerinde duran Şinkîtî buna iki şekilde açıklık getirilebileceğini söyler: *"Birincisi, tafdîl sıygası bazen Kur'an'da ve Arap dilinde genel olarak kullanılır, onunla bir şeyin diğerine olan üstünlüğü değil mutlak olarak vasıf amaçlanır. İkincisi, Arap dilindeki üslûp çeşitlerinden birisi de şudur ki, Araplar üstünlüğü sadece bir şeye tahsis etmek istediklerinde tafdîl sıygasını getirirler. Bununla üstünlüğün o şeye mahsus olduğunu kast ederler."*[43]

Benzer bir durum, وَهُوَ أَهْوَنُ عَلَيْهِ *"(…) bu O'nun için daha kolaydır."*[44] ayeti ve daha pek çok ayet için[45] de söz konusudur.[46]

Görüldüğü üzere kaide gerek kelam ilmi açısından gerekse Kur'an'ın tutarlılığı açısından problem olabilecek noktaları aydınlığa kavuşturmaktadır.

4. *"İbarede öncesinde açık isim geçmeden yerine zamir kullanılmadığı halde, Kur'an'da geçen Allah'a ait fiillerde, öncesinde Lafza-i Celâl zikredilmemiş olsa da, zihinlerde açıkça bilindiğinden dolayı zikredilme gereği duyulmaz."*[47]

Malum olduğu üzere başta Arapça olmak üzere hemen bütün dillerde, bir cümlede zamir kullanılabilmesi için, öncesinde o zamirin yerini tutacağı bir ismin geçmesi gerekir. Bu kaide bu uygulamanın Kur'an'da değişebildiğini

---

42 Ebû Hayyân, Muhammed b. Yusuf, *el-Bahru'l-Muhît*, (thk.Adil Ahmed Abdülmevcud v.dğr. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1993, c. VI, s. 445.

43 Şinkîtî, VII, s. 325.

44 Rum, 30/27.

45 Benzer durumda olan ayetler için bkz. Rum, 30/27, Fussilet, 41/40, Furkân, 25/24, 15, Saffât, 37/62.

46 Nitekim *Kur'an Yolu* tefsirinde ayetin meali verilirken bu hususa dikkat çekilmiş ve şu açıklamaya yer verilmiştir: *" 'Bu O'nun için pek kolaydır' şeklinde çevrilen kısım lafzen 'bu O'nun için daha kolaydır' şeklinde de tercüme edilebilir. Fakat birçok müfessir Arapçada karşılaştırma anlamı içeren ism-i tafdîl kalıbının aşırılık zarfı olarak da kullanıldığını dikkate alarak Cenâb-ı Allah açısından mukayeseli ifadenin kullanılmamasını tercih etmiştir. Zira yüce Allah 'ol' deyince murad ettiği şey oluverir, O'nun kudreti karşısında hiçbir şey diğerinden daha zor veya kolay değildir."* Bkz. Komisyon, *Kur'an Yolu*, Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2007, c. IV, s. 307.

47 Ebu'l-Bekâ, s. 132.

göstermektedir. Mesela, أَنزَلَ مِنْ السَّمَاءِ مَاءً *"Gökten bir su indirdi."*[48], خَلَقَ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضَ *"Gökleri ve yeri yarattı"*[49], خَلَقَ الْإِنسَانَ مِنْ نُطْفَةٍ *"İnsanı bir damla sudan yarattı."* [50]

Dikkat edilirse bu üslûp tercihinin kullanıldığı ayetlerdeki fiillerin tamamı yalnızca Allah'ın yapabileceği türden fiiller olup akla başka bir alternatifin gelmesi mümkün değildir.

5. *"Kur'an'da استطاعة (güç yetirme)nin nefyedildiği yerlerde, (a) bazen kudret ve imkânın olmadığı kast edilir. (b) Bazen, mani bir durumun olmadığı kast edilir. (c) Bazen de bir şeyin meşakkat ve zorlukla meydana geldiği kast edilir."* [51]

(a) İlki gayet açıktır, فَلَا يَسْتَطِيعُونَ رَدَّهَا وَلَا هُمْ يُنظَرُونَ *"Artık ne onu geri çevirebilecekler ne de kendilerine süre verilecektir."*[52]

(b) Bu, "Biraz konuşabilir miyiz?" örneğine benzer ki konuşmamızda bir mahzur var mı? demektir. Aynı durum Havarilerin, Hz. İsa'dan kendileri için Allah'ın gökten sofra indirmesini istedikleri şu ayette söz konusudur: إِذْ قَالَ الْحَوَارِيُّونَ يَاعِيسَى ابْنَ مَرْيَمَ هَلْ يَسْتَطِيعُ رَبُّكَ أَنْ يُنَزِّلَ عَلَيْنَا مَائِدَةً مِنْ السَّمَاءِ *"Havariler 'Ey Meryem oğlu İsa! Rabbin bize gökten bir sofra indirebilir mi?' demişlerdi."*[53] Bu ifade, Rabbin bunu yapar mı, duamıza icabet eder mi? anlamındadır. Diğer türlü, Havariler Allah'ın buna kadir olduğunu da Hz. İsa'nın bunu isteyebileceğini de kuşkusuz bilmektedir. Sadece anlamak istedikleri bunun bir sakıncasının olup olmadığıdır.

(c) Salih kulun (Hızır'ın) Musa'ya söylediği *"Doğrusu sen benimle beraberliğe sabredemezsin!"*[54] sözüdür. Bu sana zor, meşakkatli gelir demektir.[55]

Bu tespit, öncelikle Kur'an'daki bütün استطاعة (güç yetirme) fiillerinin aynı şekilde kullanılmadığını göstermektedir. Ayrıca bu kaidenin bilinmesiyle, Havarilerin Allah'ın kudreti yahut Hz. İsa'nın isteklerini yerine getirip getirememe konusunda tereddüt içinde oldukları (!) şeklindeki bir yanlış anlamanın da önüne geçilmiş olacaktır.

6. *"Allah'a isnat edilen muzâri fiillerin başında gelen قد, daima tahkik/kesinlik ifade etmek içindir."*[56] Bilindiği üzere Arapçada قد edatı mazi fiilin başına geldiği zaman çoğunlukla tahkik ifade ederken, muzâri fiilin başına geldiği zamanda ise genellikle azlık ve şüphe hâsıl etme ifade eder.[57]

---

48 Ra'd, 13/17.
49 Nahl, 16/3.
50 Nahl, 16/4.
51 Ebu'l-Beka, s. 89.
52 Enbiyâ, 21/40.
53 Mâide, 5/112.
54 Kehf, 18/67.
55 es-Sebt, c. II, s. 524-525.
56 es-Sebt, c. I, s. 395.
57 Suyûtî, Abdurrahman b. Ebî Bekr, *el-İtkân fî Ulûmi'l-Kur'an*, (Beyrut: Dâru İbn Kesir, 1973), c. I, s. 529, 530; el-Malekî, Ahmed b. Abdünnûr, *Rasfü'l-Mebânî*, (thk. Ahmed Muhammed el-Harrât, Dimaşk: Dâru'l-Kalem 1985), s. 455.

Fakat söz konusu harfin Kur'an'daki kullanımı farklılık arz eder. قد Allah'a nispet edilmiş yani faili Allah olan muzâri bir fiilin başına geldiği zaman kesinlik, tahkik ifade eder. Misal, قَدْ نَرَى تَقَلُّبَ وَجْهِكَ فِي السَّمَآءِ فَلَنُوَلِّيَنَّكَ قِبْلَةً تَرْضَاهَا *"Biz senin, yüzünü göğe doğru çevirdiğini elbette görüyoruz"*[58], قَدْ يَعْلَمُ مَا أَنْتُمْ عَلَيْهِ *"O şu andaki durumunuzu da iyi bilir"*[59], قَدْ يَعْلَمُ اللَّهُ الْمُعَوِّقِينَ مِنْكُمْ *"İçinizden engelleyicileri Allah çok iyi bilmektedir"*[60]

Örneklerde görüldüğü üzere kaide Allah'ın ilmi dolayısıyla kudretiyle ilgili ortaya çıkabilecek yanlış anlamaların önüne geçebilecek niteliktedir.

7. *"Allah Kur'an'da, ne zaman "bilelim diye…" veya "Allah'ın bilmesi için…" şeklinde, ilmini birtakım hususlara, onların vücuda gelmesinden sonra tealluk ettirmişse; bununla, bu bilgiye bağlı olarak (mükâfat ya da ceza) bir karşılık olacağı kast edilmiştir."*[61]

Allah'ın kulların fiillerini, kullar onu yapmadan önce bilmesi, herhangi bir karşılık terettüp etmeyen (gerektirmeyen) bilgidir. Çünkü fiil ortaya çıktıktan sonra ancak karşılık terettüp eder. Allah'ın Kur'an'da *"bilelim diye…"* veya *"Allah'ın bilmesi için…"* şeklinde bahsettiği bilgi ise (mükâfat ya da ceza) karşılık terettüp eden bilgidir.[62]

Buna göre, وَلَيَعْلَمَنَّ اللَّهُ الَّذِينَ آمَنُوا وَلَيَعْلَمَنَّ الْمُنَافِقِينَ *"Muhakkak ki Allah, gerçekten iman edenleri ve inanmış gibi görünenleri bilsin diye…"*[63] İman edenlerin ve nifak içinde olanların bilinmesi, mükâfat ya da ceza bir karşılık terettüp eden bilgidir. Fiiliyata dönüşen bu bilginin neticesinde, fiilin sahiplerine mükâfat ya da ceza bir karşılık terettüp edecektir.

Bu tür ayetlerin bu şekilde anlaşılması ve yorumlanması, bu ayetlerden hareketle ileri sürülen; Allah'ın gelecekte olacakları bilmediği (!) şeklindeki naif düşüncelere yer olmadığını göstermektedir.

8. " هؤلاء *işâret isminden sonra müşârun-ileyhin ne olduğu belirtilmemişse, burada kastedilenler Mekke Müşrikleridir."*[64] Misal, بَلْ مَتَّعْتُ هَؤُلَآءِ وَآبَاءَهُمْ حَتَّى جَاءَهُمُ الْحَقُّ وَرَسُولٌ مُبِينٌ *"Bunları ve atalarını ise gerçeğin bilgisi (Kur'an) ve aydınlatıcı elçi gelinceye kadar dünya nimetlerinden yararlandırıp yaşattım"*[65] Bir diğer misal, فَإِنْ يَكْفُرْ بِهَا هَؤُلَاءِ فَقَدْ وَكَّلْنَا بِهَا قَوْمًا لَيْسُوا بِهَا بِكَافِرِينَ *"Eğer şimdi onlar bu söylenenleri inkâr ederlerse muhakkak ki yerlerine, bunları inkâr etmeyecek bir topluluk getiririz"*[66]

Tâhir b. Âşûr mezkûr kaideyle ilgili olarak, yaptığı istatistikî araştırmalar sonucu bu tespiti yaptığını ve bu hususa kendisinden önce dikkat çeken herhangi birisine rastlamadığını söyler.[67]

---

58 Bakara, 2/144.
59 Nur, 24/64.
60 Ahzâb, 33/18.
61 Abdurrahman es-Sa'dî, *el-Kavâidü'l-Hisân*, Riyad: Mektebetü'r-Rüşd, 1999, s. 123.
62 es-Sa'dî, s. 123.
63 Ankebût, 29/11.
64 İbn Âşûr, c. I, s. 125.
65 Zuhruf, 43/29.
66 En'âm, 6/89.
67 İbn Âşûr, c. VI, s. 353.

9. *"Kur'an naklettiği diyalog cümlelerini atıf harfleri kullanmaksızın قال lafzıyla nakletmiş ve bu durum bir diğer diyaloga geçinceye kadar bu şekilde devam etmiştir."*[68] Misal, وَاِذْ قَالَ رَبُّكَ لِلْمَلاَئِكَةِ اِنِّي جَاعِلٌ فِي الأَرْضِ خَلِيفَةً قَالُوا اَتَجْعَلُ فِيهَا مَنْ يُفْسِدُ فِيهَا وَيَسْفِكُ الدِّمَاءَ وَنَحْنُ نُسَبِّحُ بِحَمْدِكَ وَنُقَدِّسُ لَكَ قَالَ اِنِّيَ اَعْلَمُ مَا لاَ تَعْلَمُونَ (30) وَعَلَّمَ اٰدَمَ الأَسْمَاءَ كُلَّهَا ثُمَّ عَرَضَهُمْ عَلَى الْمَلاَئِكَةِ فَقَالَ اَنْبِئُونِي بِاَسْمَاءِ هٰؤُلاَءِ اِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ (31) قَالُوا سُبْحَانَكَ لاَ عِلْمَ لَنَا اِلاَّ مَا عَلَّمْتَنَا اِنَّكَ اَنْتَ الْعَلِيمُ الْحَكِيمُ (32) قَالَ يَاٰدَمُ اَنْبِئْهُمْ بِاَسْمَائِهِمْ فَلَمَّآ اَنْبَاَهُمْ بِاَسْمَائِهِمْ قَالَ اَلَمْ اَقُلْ لَكُمْ اِنِّيَ اَعْلَمُ غَيْبَ السَّمٰوَاتِ وَالأَرْضِ وَاَعْلَمُ مَا تُبْدُونَ وَمَا كُنْتُمْ تَكْتُمُونَ (33) وَاِذْ قُلْنَا لِلْمَلاَئِكَةِ اسْجُدُوا لِاٰدَمَ فَسَجَدُوآ اِلاَّ اِبْلِيسَ اَبَى وَاسْتَكْبَرَ وَكَانَ مِنَ الْكَافِرِينَ (34) *"Hani rabbin meleklere, 'Ben yeryüzünde bir halife yaratacağım' demişti. Onlar, 'Biz seni eksiksiz bilirken ve durmadan övgü ile tenzih ederken orada fesat çıkaracak ve kan dökecek birini mi yaratacaksın?' dediler. Allah 'Şüphe yok ki, ben sizin bilmediklerinizi bilirim' buyurdu. 31. Ve Âdem'e bütün isimleri öğretti. Sonra bunları meleklere gösterip 'Sözünüzde doğru iseniz şunların isimlerini bana söyleyin' dedi. 32. 'Seni tenzih ederiz! Bize öğrettiğinden başka hiçbir bilgimiz yoktur. En kâmil ilim ve hikmet sahibi şüphesiz sensin' cevabını verdiler. 33. 'Ey Âdem! Bunların isimlerini onlara bildir' dedi. Onlara bunların isimlerini bildirince de 'Size ben göklerin ve yerin gizlisini kesinlikle bilirim; yine sizin açıkladığınızı da gizlediğinizi de bilirim' demedim mi!' buyurdu. 34. Ve Meleklere, 'Âdem'e secde edin' dediğimizde İblis dışındakiler derhal secde ettiler; o direndi, büyüklendi ve kâfirlerden oldu."*[69]

Görüldüğü üzere, Hz. Âdem'in halife yapılması ile ilgili Cenâb-ı Hak ile melekler arasında geçen diyalogda "dedi ki" ifadesi, konu Şeytan'a secde emrine gelinceye yani yeni bir konuya geçinceye kadar atıf vâvı olmaksızın gelmiştir. Yeni bir diyaloga geçeceği zaman kelimenin başına atıf vâvı gelmiştir.

Bu kaidenin müfessire ve Kur'an araştırmacısına bilhassa diyalogların sınırlarını belirleme noktasında yardımcı olacağı açıktır.

10. *"Kur'an-ı Kerim'de تَبَارَكَ lafzının geçtiği her yerde, zikredilen, hayır kabilinden olan şeylerin özellikle Allah'a mahsus olduğuna dikkat çekilmiştir."*[70] Misal, تَبَارَكَ الَّذِي نَزَّلَ الْفُرْقَانَ عَلَى عَبْدِهِ لِيَكُونَ لِلْعَالَمِينَ نَذِيراً *"Bütün insanlığa bir uyarı olsun diye kuluna hakkı bâtıldan ayırıcı bir ölçü indiren (Allah) ne yüce, ne cömerttir!"*[71] Ayette, hakkı bâtıldan ayırıcı ölçü olan Furkân'ı indirmenin yalnızca Allah'a mahsus olduğuna; başka bir varlığın bu niteliği hâiz bir kitap ortaya koymasının mümkün olmadığına işâret edilmiştir.

11. *"Kur'an-ı Kerim'de, insan vücudunun dış yüzeyinin dikkate alındığı/öne çıkarıldığı her yerde البَشَر lafzı kullanılmıştır."*[72] Misal وَهُوَ الَّذِي خَلَقَ مِنْ الْمَاءِ بَشَرًا فَجَعَلَهُ نَسَبًا وَصِهْرًا وَكَانَ رَبُّكَ قَدِيرًا *"Ve sudan bir 'beşer' yaratan ve onu soy-sop ve evlilik*

---

68 İbn Âşûr, c. I, s. 125.

69 Bakara, 2/3034.

70 er-Râgıb, el-Isfehânî, *Müfredâtü Elfâzı'l-Kur'an*, (thk. Safvan Adnân Dâvûdî, Dımaşk: Dâru'l-Kalem, 1992), s. 120; Semin el-Halebî, *Umdetü'l-Huffaz fi Tefsîri Eşrafi'l-Elfaz*, (thk. Muhammed et-Tuncî, Beyrut: y.y. 1993), c. I, s. 209; el-Fîruzâbâdî, *Besâiru Zevi't-Temyiz fi Letâifi'l-Kitabi'l-Aziz*, (thk. Ali en-Neccar, Kahire: y.y. 1969), c. II, s. 294.

71 Furkân, 25/1.

72 el-Isfehânî, s. 124; el-Halebî, c. I, s. 219; el-Fîruzâbâdî, c. II, s. 203.

yoluyla kazanılan yakınlık, bağlılık [duygusuyla] donatan O'dur."[73] Görüldüğü gibi ayette insanın yaratılışından bahsedilmekte ve bu bağlama uygun olarak da البَشَر kelimesi kullanılmaktadır. Kelimenin Kur'an'daki kullanımına dair bu tespit, bize Kur'an'ın البَشَر kelimesi etrafında oluşturduğu çağrışım alanını vermektedir.

12. " *'Şâir' kelimesi Kur'an-ı Kerim'de, tabiatı icâbı yalancı olan kimse için kullanılmıştır.*[74] Örnek: " بَلْ قَالُوا أَضْغَاثُ أَحْلَامٍ بَلْ افْتَرَاهُ بَلْ هُوَ شَاعِرٌ فَلْيَأْتِنَا بِآيَةٍ كَمَا أُرْسِلَ الْأَوَّلُونَ *'Yoo', diyorlar, 'Muhammedin bu söyledikleri karmakarışık rüyalardan ibaret! -Yok, yok, bütün bunları uyduruyor! - Hayır, o bir yalancıdır!' 'Peki, madem öyle, önceki [peygamberlerin mucizelerle] gönderildiği gibi o da bize bir mucize getirse ya!'* "[75]

Ebu'l-Bekâ el-Kefevî konuyla ilgili olarak şunları kaydeder: *"Arap edipleri bir tarafa, Arapça bilmeyen üstelik ahmak olan kimseler bile Kur'an'ın şiir tarzında olmadığını bilirler. Bu son derece açıktır. O yüzden kâfirler, Hz. Peygamber'e şâir derken onun manzum, kafiyeli şiir söyleyen bir kimse olduğunu değil, yalancı olduğunu kastetmektedirler!"*[76]

el-Kefevî, o günün toplumunda şiirle yalan arasındaki bağı ortaya koyması bakımından gayet önemli bir edebî kriteri de bize nakleder: أحسَنُ الشِّعْرِ أكذَبُه *"Şiirin en güzeli hakikatten en uzak olanıdır."*[77] Bütün bunlardan hareketle şâir kelimesinin özünde olumsuz bir çağrışım taşıdığını ve inkârcılar tarafından Hz. Peygamber'e isnat edilmesinin altında bu olumsuz anlamın yattığını söyleyebiliriz.

13. *"Allah'ın Kur'an'da 'işitme duyusunu' müminlerle ilintilendirdiği ya da kâfirlerden nefy ettiği ve işitmeye teşvik ettiği bütün yerlerde, 'işitme duyusuyla' kastedilen, manayı tasavvur ve tefekkürdür."*[78] Misal, أَلَهُمْ أَرْجُلٌ يَمْشُونَ بِهَا أَمْ لَهُمْ أَيْدٍ يَبْطِشُونَ بِهَا أَمْ لَهُمْ أَعْيُنٌ يُبْصِرُونَ بِهَا أَمْ لَهُمْ آذَانٌ يَسْمَعُونَ بِهَا *"Yürüyecek ayakları mı var peki onların? Tutacak elleri mi? Görecek gözleri, işitecek kulakları mı var?"* [79]

İşitme duyusu manayı tasavvur ve tefekkürün sebebi olduğu için sebep zikredilip müsebbep kast edilerek mecaz-ı mürsele gidilmiştir.

14. *"Kur'an'da, مَا أَدْرَاكَ lafzının zikredildiği her yerde ardından açıklaması yapılmıştır. Buna karşılık مَا يُدْرِيكَ lafzının zikredildiği yerlerde ise açıklama yapılmamıştır."*[80] Misal,وَمَا أَدْرَاكَ مَا الطَّارِقُ النَّجْمُ الثَّاقِبُ *"Bilir misin nedir gece vakti gelen? O, yıldızdır, karanlığı delip geçen."*[81] Gece gelenin ne olduğu وَ مَا أَدْرَاكَ ile sorulmuş, cevabı da *"O, yıldızdır karanlığı delip geçen"* şeklinde verilmiştir.

وَمَا يُدْرِيكَ'ye örnek olarak da Abese, 3. ayeti verilebilir: وَمَا يُدْرِيكَ لَعَلَّهُ يَزَّكَّى *"Nereden bilebilirsin belki de o arınacaktı?"* Görüldüğü üzere açıklama yapılmamıştır.

---

73 Furkân, 25/54.
74 el-Isfehânî, s. 456; el-Halebî, c. II, s. 315; el-Fîruzâbâdî, c. II, s. 125.
75 Enbiyâ, 21/5.
76 Bkz. Ebu'l-Bekâ, s. 537.
77 Ebu'l-Bekâ, s. 537.
78 el-Isfehânî, s. 426; el-Fîruzâbâdî, c. II, s. 258.
79 A'râf, 7/195.
80 el-Isfehânî, s. 313; el-Halebî, c. II, s. 6.
81 Târık, 86/2-3.

15. *"Kur'an'da rüzgâr anlamına gelen* رِيحٌ *kelimesi tekil olarak kullanıldığı yerlerde 'azap' anlamında, çoğul olarak kullanıldığı yerlerde ise 'rahmet' anlamında kullanılmıştır."*[82] Örnek, إِنَّا أَرْسَلْنَا عَلَيْهِمْ رِيحاً صَرْصَراً فِي يَوْمِ نَحْسٍ مُسْتَمِرّ *"Biz onların üstüne müthiş uğursuz bir günde şiddetli bir kasırga gönderdik."*[83]

Bir diğer örnek, وَمِنْ آيَاتِهِ أَن يُرْسِلَ الرِّيَاحَ مُبَشِّرَاتٍ *"O'nun varlığını gösteren delillerden bir tanesi de rüzgârları müjdeleyici olarak göndermesidir."* [84] ayetidir.

Halebî, Râgıb'ın bu tespitine şu şekilde muhalefet şerhi düşer: *"Eğer 'tekil' kelimesiyle yapı bakımından cemi olması/okunması imkânsız olan yerleri kastediyorsa doğrudur. Aksi takdirde açıkladığımız veçhile rahmet bağlamında tekil de çoğul da okunabilen pek çok yer vardır Kur'an'da..."* [85]

16. *"Bir kimseyi, biriyle evlendirmek Arapçada* زَوَّجْتُه امْرأةً *şeklinde ifade edilirken, Kur'an-ı Kerim'de cennetteki hurilerle eşleşmenin dünyada bilinen şekliyle olmadığına dikkat çekmek için* زَوَّجْنَاهُم بِحُورٍعِينٍ *denilmiş,* زَوَّجْنَاهُم حُوراً عِيناً *denilmemiştir."*[86] İlgili ayet şu şekildedir: كَذَلِكَ وَزَوَّجْنَاهُم بِحُورٍ عِينٍ *"Ve biz onları güzel sözlü saf temiz eşlerle birleştireceğiz."*[87]

17. *"Allah Teâlâ Kur'an'da namazı bir övgü vesilesi olarak zikrettiği ya da ona teşvik ettiği bütün bağlamlarda, namazın sadece şekil olarak yerine getirilmesi gereken bir şey olmadığına, bilakis namazla maksadın rükün ve şartları yerine getirilmesi gereken bir eylem olduğuna dikkat çekmek üzere,* الإقامة *lafzıyla emretmiştir."*[88] Misal, إِنَّ الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ وَأَقَامُوا الصَّلَوةَ وَآتَوُا الزَّكَاةَ لَهُمْ أَجْرُهُمْ عِنْدَ رَبِّهِمْ وَلاَ خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلاَ هُمْ يَحْزَنُونَ *"İmana ermiş olanlar, doğru ve yararlı işler yapanlar, namazlarını hakkıyla ifâ edenler ve karşılıksız yardımda bulunanlar; işte onlar mükâfatlarını Rablerinden alacaklardır ve onlara ne korku vardır, ne de üzülürler."*[89]

Kur'an'daki bu kullanım son derece manidardır. Zira münafıkların namazlarından bahsederken, فَوَيْلٌ لِلْمُصَلِّينَ (4) الَّذِينَ هُمْ عَنْ صَلَاتِهِمْ سَاهُونَ *"Vay haline o namaz kılanlara ki, 5. Onlar namazlarının özünden uzaktırlar"*[90] şeklinde المُصَلِّين formu kullanılmıştır. Tevbe suresi 54. ayeti için de aynı şey söz konusudur.[91]

Râgıb'a ait bu tespitlerde dikkat çeken bir diğer nokta ise şudur: Kur'an Cehennemliklerin Cehenneme düşüş sebeplerinden bahsederken; قَالُوا لَمْ نَكُ مِنَ الْمُصَلِّينَ *"Biz namaz kılanlardan değildik."*[92] demesi, aynı şekilde inkârcının dünyada içinde bulundukları durumdan bahsederken; فَلَا صَدَّقَ وَلَا صَلَّى *"Vaktiyle o vahye inanmamış ve namaz da kılmamıştı."*[93] demiştir. Burada dikkat

82 el-Isfehânî, s. 370; el-Halebî, c. II, s. 138; el-Fîruzâbâdî, c. III, s. 107.
83 Kamer, 54/19.
84 Rûm, 30/46.
85 el-Halebî, c. II, s. 138.
86 el-Isfehânî, *Müfredât*, s. 385; el-Halebî, c. II, s. 172; el-Fîruzâbâdî, c. III, s. 143.
87 Duhân, 44/54.
88 el-Isfehânî, s. 491; el-Halebî, c. II, s. 406; el-Fîruzâbâdî, c. III, s. 436.
89 Bakara, 2/277.
90 Mâûn, 107/4, 5.
91 Bkz. el-Isfehânî, s. 491.
92 Müddessir, 74/43.
93 Kıyâme, 75/31.

çeken nokta, namaz kılmamalarını صلّى ve türevleriyle ifade etmiş olmasıdır. Bununla, onların namazın hakkını vermek bir yana, şeklî olarak dahi namazı yerine getirmediklerini göstermek istemiştir.

Görüldüğü üzere namaz konusu dile getirilirken, namazda olması gereken keyfiyet ile münafığın sûreta kıldığı namazın değeri Kur'an'a özgü bir kullanımla sergilenmiştir. Bu, uzun cümlelerle anlatılabilecek bir hakikatin bir kelimede kendisini dışa vurmasıdır.

18. *"Allah'ın kalbi zikrettiği yerlerde akıl ve ilme, göğsü zikrettiği yerlerde ise bunlarla beraber şehvet ve gazap gibi diğer kuvvelere işâret vardır."*[94] Örnek, إِنَّ فِي ذَٰلِكَ لَذِكْرَىٰ لِمَن كَانَ لَهُ قَلْبٌ أَوْ أَلْقَى السَّمْعَ وَهُوَ شَهِيدٌ *"Bunda şüphesiz kalpleri açık olanlar, yani uyanık bir zihinle kulak verenler için bir uyarı vardır."*[95]

19. *"Kur'an'da مطر hayır ve nimet bağlamında, أُمْطِرَ ise azap bağlamında kullanılmıştır."*[96] Örnek, وَأَمْطَرْنَا عَلَيْهِم مَّطَراً فَانظُرْ كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ الْمُجْرِمِينَ *"Bu arada, helak edici bir yağmur yağdırdık berikilerin üzerine: İşte görün, günaha gönüllü gidenlerin başına geleni!"*[97]

20. *"Biz zamiri, mütekellim kendisiyle birlikte bir başka şahıstan bahsettiği zaman kullanılır. Bununla birlikte Kur'an'da Allah'ın 'biz' şeklinde kendisinden bahsettiği yerlerde söz ettiği sadece kendisidir. Ne var ki bunu hükümdarlara, krallara özgü bir şekilde yapmıştır. Bazı âlimlere göre Allah'ın biz lafzını kullandığı yerlerde bu lafızdan sonra zikredilen fiiller, bazı melekleri ya da dostları aracılığıyla yaptığı fiillerse, o takdirde biz zamiri Zatını ve zikri geçen varlıkları da gösterir."*[98] Mesela, vahiy, müminlere yardım edilmesi ve kâfirlerin yok edilmesi gibi Meleklerin üstlendiği hususlar bu şekildedir. Buna göre وَنَحْنُ أَقْرَبُ إِلَيْهِ مِنكُمْ *"Biz ona sizden daha yakınız."*[99] derken -Nahl suresi 28. ayetinde de bahsedildiği üzere-[100] ölüm sırasında orada bulunan melekler kast edilmektedir.

Bir diğer misal de, إِنَّا نَحْنُ نَزَّلْنَا الذِّكْرَ وَإِنَّا لَهُ لَحَافِظُونَ *"Kimsenin kuşkusu olmasın ki, bu hatırlatıcı mesajı, ayet ayet Biz indirdik: ve yine kimsenin kuşkusu olmasın ki, bütün tahriflerden onu yine biz koruyacağız."*[101] *ayetidir.* Mesela burada biz denilmesinin sebebi, ayette bahsedilen korumanın Kalem, Levh ve Cebrail vasıtasıyla olması sebebiyledir.[102]

Kur'an okurunun zaman zaman kafasına takılan bir husus da Allah'ın kendisinden bahsederken zaman zaman "biz" demesidir. Bu durumun izahında, Allah Teâlâ'nın biz derken yalnızca kendisinden bahsettiğini ama bunu hükümdarlara mahsus bir tarzda yaptığını söyleyenler olduğu gibi yukarıdaki tespitle izah edenler de olmuştur.[103]

---

94 el-Isfehânî, s. 477; el-Halebî, c. II, s. 374.
95 Kaf, 50/37.
96 el-Isfehânî, s. 770; el-Halebî, c. IV, s. 111; el-Fîruzâbâdî, c. IV, s. 511.
97 A'râf, 7/84.
98 el-Isfehânî, s. 795; el-Halebî, c. IV, s. 176; el-Fîruzâbâdî, c. V, s. 28.
99 Vâkı'a, 56/85.
100 *"Kendilerine kötülük ederlerken canlarını meleklerin aldığı kimseler..."*
101 Hicr, 15/9.
102 el-Isfehânî, s. 795.
103 el-Isfehânî, *Müfredât*, s. 795.

Kuşkusuz mezkûr yaklaşım Kur'an'daki kullanımların bütününü izah etmekten uzak olsa da ileri sürmüş olduğu kayıtlar itibariyle doğrudur.

21. *"Kur'an'da Allah'ın zemmettiği insana âit tüm unutmalar kasıtlı olup mazeret söz konusu değildir."*[104]

Unutmak, insanın kendisine tevdi edilen emaneti korumayı bırakmasıdır. Bu ya hafızasının zayıflığından olur ya gafletinden yahut da kasten. Kasten olan unutmalar Allah tarafından zemmedilmiştir. Mesela, فَذُوقُوا بِمَا نَسِيتُمْ لِقَاءَ يَوْمِكُمْ هَذَا إِنَّا نَسِينَاكُمْ *"(Onlara denecek ki:) "Bugünle karşılaşmayı unutmanız sebebiyle cezayı tadın bakalım! İşte şimdi biz de sizi unuttuk"*[105] Buradaki unutma kasıtlı olan ve aşağılama tarzında tezahür eden unutmadır.[106] Nitekim İbn Âşûr, bazı dilcilerin unutmayı "mutlak anlamda terk" olarak tefsir ettiklerini söylemiştir.[107]

22. *"Kur'an-ı Kerim'de geçen, dünya hayatı hakkında kullanılan tadını çıkarın tâbiri, tehdit yollu söylenmiştir."*[108] Örnek, وَفِي ثَمُودَ إِذْ قِيلَ لَهُمْ تَمَتَّعُوا حَتَّى حِينٍ *"Semud Kavminin kıssasında da aynı mesaj vardır ki, biz onlara: 'Tadını çıkarın bakalım!' demiştik."* [109]

23. *"Kur'an'da "inzal" fiili, yağmurun indirilmesi, Kur'an'ın indirilmesi ve meleklerin indirilmesi gibi, Allah'ın, şerefine dikkat çekmek istediği şeyler için kullanılmıştır."*[110]

Misal, اَللَّهُ الَّذِي أَنْزَلَ الْكِتَابَ بِالْحَقِّ *"Hak ve hakikat içerikli kitabı gönderen Allah'tır."*[111] Arapçada "indirmek" anlamına gelen انزال kelimesi, yukarıdan aşağıya indirmek anlamına gelmektedir. Ne var ki Kur'an'ın inişini bu şekilde tasavvur etmemiz mümkün değildir, zira o maddi bir şey değildir. O yüzden âlimler buradaki inmenin mecaza hamledilmesi gerektiği görüşünü benimsemişlerdir.[112]

Âlimlerimizin bu meselede iki tevcihleri vardır:

Birincisi, Kur'an'ın indirilmesinden maksat onun taşıyıcısı olan Cebrail'in indirilmesidir. İkincisi ise indirmekle, kelimenin lâzimî anlamı olan "bildirmek" kast edilmiştir ki her iki anlam da mecâzîdir. Birinci anlamın mecâzî olduğu açıktır. İkinci anlama gelince, bir şeyin bir kimseye indirilmesi demek, indirilen şeyin ona *ulaştırılması* ve *bildirilmesi* demektir.

---

104 el-Isfehânî, s. 803; el-Halebî, c. IV, s. 199; el-Fîruzâbâdî, c. V, 49.

105 Secde, 32/14.

106 Bu fiil Allah'a nispet edildiğinde ise, Allah'ın aşağılama amaçlı ve muhafazasını terk ettikleri şeyin bir tür cezası olarak, onları kendi hallerine bırakması kast edilir. Nitekim فَالْيَوْمَ نَنسَاهُمْ كَمَا نَسُوا لِقَاءَ يَوْمِهِمْ هَذَا *"Onlar, nasıl karşımıza çıkacaklarını unuttularsa biz de bugün onları unuturuz."* A'râf, 7/51. ayetinde bu şekildedir.

107 İbn Âşûr, I, s. 475.

108 el-Isfehânî, s. 757; el-Halebî, c. IV, s. 73; el-Fîruzâbâdî, c. IV, s. 479.

109 Zâriyât, 51/43.

110 el-Isfehânî, s. 832; el-Halebî, c. IV, s. 189.

111 Şûrâ, 42/17.

112 Abbâs, Fadl Hasen, *Muhâdarât fi Ulûmi'l-Kur'an*, (Amman: Dâru'n-Nefâis, 2007), s. 84.

Kur'an'ın Peygamber Efendimize indirilmesinin anlamı da, ona ulaştırılması ve bildirilmesidir.[113]

Kur'an'ın gönderilmesinin doğrudan ulaştırmak ya da bildirmek fiilleriyle değil de انزال'le ifade edilmesi ise onun şerefini, mertebesinin yüksekliğini ve yücelerden geldiğini açıklamak maksadıyladır.[114]

24. *"Kur'an'da güzel şeklinde belirtilen şeylerin pek çoğu kalp gözü cihetiyle güzeldir."*[115] Misal, أَلَّذِينَ يَسْتَمِعُونَ الْقَوْلَ فَيَتَّبِعُونَ اَحْسَنَهُ *"Onlar ki söylenenleri dinlerler ardından en güzeline (şüphesiz olana) uyarlar."*[116]

25. Râgıb'a göre, *"Kur'an'da karşılıklı mükâfat anlamına gelmesi sebebiyle جَازى fiili kullanılmamış, yerine جزى kullanılmıştır."*[117] Örnek, وَكَذَلِكَ نَجْزِي الْمُحْسِنِينَ *"İşte iyilik yapanları böyle ödüllendiririz."*[118] Halebî'nin belirttiğine göre bu konuda Sebe' sûresinin 17. ayeti gözden kaçmış gibidir. Halebî, malum mu meçhul mü okunacağı konusunda ihtilaf edilmiş olsa da, kelimenin bu fiil yapısının mufâale bâbının dışında bir kıraatle okunmadığını[119] da ekler.[120]

26. *"Kur'an'da خلق kelimesi sözle alâkalı bağlamlarda yalan anlamında kullanılmıştır.*[121] Örnek, إِنَّمَا تَعْبُدُونَ مِن دُونِ اللَّهِ أَوْثَاناً وَتَخْلُقُونَ إِفْكاً *"Siz sadece Allah'ın dışında birtakım putlara tapıyor ve yalan söylüyorsunuz."*[122]

27. *"Kur'an-ı Kerim'de, dalmak anlamına gelen* خَوْض *kelimesi, çoğunlukla yapılması, teşebbüs edilmesi kötülenmiş işlerde kullanılmıştır."*[123] Örnek: وَلَئِن سَأَلْتَهُمْ لَيَقُولُنَّ إِنَّمَا كُنَّا نَخُوضُ وَنَلْعَبُ قُلْ أَبِاللَّهِ وَآيَاتِهِ وَرَسُولِهِ كُنتُمْ تَسْتَهْزِئُونَ *"Yine de, onlara soracak olsan mutlaka şöyle cevap verirler: 'Yarenliğe kaptırmıştık kendimizi, kelime oyunu yapıyorduk, hepsi bu.' De ki: 'Allah'la, O'nun ayetleriyle, O'nun Elçisi'yle mi alay edip eğleniyordunuz siz?' "*[124]

28. Kur'an-ı Kerim'de, tatmak anlamındaki الذَّوْق *kelimesi azap için kullanılmıştır. Her ne kadar yaygın kullanımı az miktar için olsa da, çok miktar için de kullanılır."* Misal,ذُقْ إِنَّكَ أَنتَ الْعَزِيزُ الْكَرِيمُ *"Tat bakalım! Sen mağlup olmayansın, değerlisin."*[125]

29. "Kur'an'da زعم *kelimesi yalan olma ihtimâli olan sözlerin naklinde kullanılır. Kur'an'da bu kelimenin geçtiği her bağlamda, görüşleri nakledilen kişiler zemmedilmiştir."*[126] Örnek, زَعَمَ الَّذِينَ كَفَرُوا أَن لَّن يُبْعَثُوا قُلْ بَلَى وَرَبِّي لَتُبْعَثُنَّ ثُمَّ لَتُنَبَّؤُنَّ بِمَا عَمِلْتُمْ *"İnkârcılar, tekrar diriltilmeyeceklerini iddia ediyorlar! De ki: 'Evet Rabbime ant*

113 Abbâs, *Muhâdarât*, s. 84.
114 Abbâs, *Muhâdarât*, s. 84.
115 el-Isfehânî, s. 236; el-Halebî, c. I, s. 473; el-Fîruzâbâdî, c. II, s. 67-68.
116 Zümer, 39/18.
117 el-Isfehânî, s. 195-196; el-Halebî, c. I, s. 374; el-Fîruzâbâdî, c. II, s. 381-382.
118 En'âm, 6/84.
119 İlgili ihtilaf için bkz. Hârûf, Muhammed Fehd, *el-Müyesser fi'l-Kırââti'l-Erbea Aşara*, (Dımaşk: Dâru İbn Kesir), 1995, s. 430.
120 el-Halebî, c. I, s. 374
121 el-Isfehânî, s. 297; el-Halebî, c. I, s. 608; el-Fîruzâbâdî, c. II, s. 567.
122 Ankebût, 29/17.
123 el-Isfehânî, s. 302; el-Fîruzâbâdî, c. II, s. 575.
124 Tevbe, 9/65.
125 Duhân, 44/49.
126 el-Isfehânî, s. 380; el-Halebî, c. II, s. 158; el-Fîruzâbâdî, c. III, s. 129.

olsun! Siz kesinlikle diriltileceksiniz ve o zaman, hayatta iken yaptıklarınız size mutlak gösterilecektir!' "[127]

30. Kur'an'da الواقِعَة kelimesi daha çok, azap ve zorluklar için kullanılmıştır.[128] Misal وَ وَقَعَ الْقَوْلُ عَلَيْهِم بِمَا ظَلَمُوا فَهُمْ لَا يَنطِقُونَ *"Zulme saptıkları için kendileri hakkındaki söz gerçekleşmiştir; artık konuşamazlar."* [129]

31. *"(a) Kur'an-ı Kerimde, karı koca arasında inançta ayrılık yahut ihanet olduğunda yahut (b) dulluk veya çocuk yapamama söz konusu olduğunda زوج yerine امرأة/kullanılmıştır."* [130]

(a) grubundakilere, Nuh'un karısı, Lut'un karısı[131] ve Aziz'in karısı[132] gibi kullanımlar misal olarak verilebilir.

(b) grubundakilere misal olarak ise İbrahim'in karısı[133], İmrân'ın karısı[134] ve Zekeriya'nın (a.s) duasında geçen "karım"[135] ifadesi verilebilir.

32. *"Kur'an'da يسخرون kelimesinin geçtiği her yerde istihza, alay kast edilmiştir."* Tek istisnası نَحْنُ قَسَمْنَا بَيْنَهُمْ مَعِيشَتَهُمْ فِي الْحَيٰوةِ الدُّنْيَا وَرَفَعْنَا بَعْضَهُمْ فَوْقَ بَعْضٍ دَرَجَاتٍ لِيَتَّخِذَ بَعْضُهُمْ بَعْضًا سُخْرِيًّا *"Dünya hayatında onların geçimliklerini biz paylaştırdık. Bir kısmı diğerini istihdam etsin diye kimini kiminden derecelerle üstün kıldık."* [136] ayetidir.[137]

Sonuç

Kur'an kelimelerinin kullanım özelliklerine dair tespitler, sahabe dönemi ve tefsirin tedvin dönemine kadar gitmektedir. Tefsir tarihi içerisinde, bu konudaki tespitler iki temel kaynağa dayanmaktadır: Malatî'nin -Mukâtil'den konuyla ilgili nakilde bulunduğunu söylediği- *et-Tenbîh* adlı eseriyle Râgıb el-Isfehânî'nin *Müfredât* adlı eseri. Bu iki eser kendilerinden sonra gelen pek çok esere kaynaklık etmiştir. Malatî'nin kaynağının,

---

127 Teğâbün, 64/7.

128 el-Isfehânî, s. 880; el-Halebî, c. IV, s. 382; el-Fîruzâbâdî, *Besâir*, c. V, s. 252.

129 Neml, 27/85.

130 Aişe Abdurrahman, *el-İ'câzü'l-Beyânî*, Mısır: t.y., s. 229-231.

131 ضَرَبَ اللَّهُ مَثَلًا لِّلَّذِينَ كَفَرُوا امْرَأَةَ نُوحٍ وَامْرَأَةَ لُوطٍ كَانَتَا تَحْتَ عَبْدَيْنِ مِنْ عِبَادِنَا صَالِحَيْنِ فَخَانَتَاهُمَا فَلَمْ يُغْنِيَا عَنْهُمَا مِنَ اللَّهِ شَيْئًا وَقِيلَ ادْخُلَا النَّارَ مَعَ الدَّاخِلِينَ *"Allah, inkâr edenlere Nuh'un karısı ile Lût'un karısını misal vermektedir: Onlar kullarımızdan iki erdemli kişinin nikâhı altındaydılar ama kocalarına hıyanet ettiler. Dolayısıyla kocalarının da Allah'tan gelen cezaya karşı onlara bir faydası dokunamadı ve 'Haydi, diğer girenlerle birlikte girin bakalım ateşe!' dendi."* Tahrim, 66/10.

132 وَقَالَ نِسْوَةٌ فِي الْمَدِينَةِ امْرَأَةُ الْعَزِيزِ تُرَاوِدُ فَتَاهَا عَنْ نَفْسِهِ قَدْ شَغَفَهَا حُبًّا إِنَّا لَنَرَاهَا فِي ضَلَالٍ مُبِينٍ *"Şehirdeki bazı kadınlar, 'Aziz'in karısı hizmetindeki gencin nefsinden murat almak istiyormuş; (Yûsuf'un) sevdası kalbine işlemiş! Biz onu gerçekten açık bir sapıklık içinde görüyoruz' dediler."* Yusuf, 12/30.

133 فَأَقْبَلَتِ امْرَأَتُهُ فِي صَرَّةٍ فَصَكَّتْ وَجْهَهَا وَقَالَتْ عَجُوزٌ عَقِيمٌ *"Karısı heyecanla bağırarak alnına vurdu; 'Benim gibi yaşlı ve kısır bir kadın ha!' dedi"* Zâriyât, 51/29.

134 إِذْ قَالَتِ امْرَأَةُ عِمْرَانَ رَبِّ إِنِّي نَذَرْتُ لَكَ مَا فِي بَطْنِي مُحَرَّرًا فَتَقَبَّلْ مِنِّي إِنَّكَ أَنْتَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ *"Bir zamanlar İmrân'ın karısı şöyle demişti: 'Rabbim! Karnımdakini kayıtsız şartsız sana adadım, benden kabul buyur; kuşkusuz sensin her şeyi işiten, her şeyi bilen.' "* Âl-i İmrân, 3/35.

135 قَالَ رَبِّ أَنَّى يَكُونُ لِي غُلَامٌ وَكَانَتِ امْرَأَتِي عَاقِرًا وَقَدْ بَلَغْتُ مِنَ الْكِبَرِ عِتِيًّا *"Zekeriya, 'Rabbim!' dedi. 'Karım kısır olduğu, ben de ihtiyarlığın son sınırına vardığım halde, benim nasıl oğlum olabilir?' "* Meryem, 19/9.

136 Zuhruf, 43/32.

137 İbn Fâris, s. 12.

Mukâtil'in hangi eseri olduğu belli değildir; elimizdeki tefsiri yahut vücûh ve nazâire dair eseri olmadığı açıktır.

İbn Fâris'in *el-Efrâd* adlı risalesiyle, günümüz araştırmacılarından Bureyk b. Saîd el-Karanî'nin *Külliyâtü'l-Elfâz* çalışması hariç bu konuda derli toplu bir çalışma bilinmemektedir. Konuyla ilgili tespitler, bir kısım tefsir kitaplarında ve Kur'an kelimeleri sözlüğünde dağınık vaziyette yer almıştır. Burada bu tespitlerin bir kısmının yeniden gözden geçirilmesi gerektiğini de özellikle belirtmek isteriz.

Kur'an kelimelerinin kullanım özelliklerini, bağlam incelemesi ve istatistiki tespitlere dayalı olarak incelemek ve bundan hareketle bir kaideye ulaşma gayreti, hiç kuşkusuz pek çok açıdan önem arz etmektedir: Öncelikle henüz olgunluk dönemine ulaşmamış olan tefsir usulü için önemli bir katkıdır. Gerek Kur'an'daki kelimelerin kavramlaşma sürecine katkı sağlaması bakımından gerekse Kur'an metninin dil ve üslûp özelliklerini tanıma ve böylece yorum hatalarından korunma açısından ayrıca önemlidir. Nitekim Malatî'nin mezhepler tarihini konu alan bir eserde bu konuya yer vermesinin yegâna amacı, Kur'an'ı anlarken hataya düşmenin önüne geçmek olsa gerektir.

Kur'an'ın kelime kullanım özelliklerini bilmenin pratikteki en büyük faydası ise, verdiğimiz örneklerde de açıkça görüldüğü üzere, müşkilü'l-Kur'an kapsamına girecek birtakım anlama problemlerinin önüne geçmek olmuştur. Bu çerçevede, Kur'an'da "Allah'ın bilmesi için…" anlamına gelebilecek ifadelerin ne anlama geldiği, üstünlük ve karşılaştırma ifade eden tafdil sıygalarının Allah için kullanıldığında nasıl anlaşılması gerektiği ve Allah'ın zatından bahsederken niçin "biz" dediği bunlara örnek olarak verilebilir.

Bu arada, kaide niteliğindeki bu tespitler Kur'an'ın dil ve üslûp özelliklerine dair ileri sürülen kimi iddialara da cevap niteliği taşımaktadır. Şöyle ki, Kur'an üslûbu İslam âlimlerinin ilgi alanına girdiği kadar, batılı Kur'an araştırmacılarını da meşgul etmiş bir sorunsaldır. Tilman Nagel gibi kimi batılı araştırmacılar, Kur'an üslûbundaki anlaşılma zorluğunu vahyin metinleşme/yazıya geçme sürecinde aramışlar ve problemin izahı sadedinde Kur'an metnini, muahhar redaktörler tarafından çoğunlukla kısa metin parçalarını bir araya getirmek sûretiyle oluşturulmuş, fikirler arasında her zaman net bir bağ bulunmayan yamalı bir bohça olarak görme eğiliminde olmuşlardır.[138]

Hâlbuki gelişigüzel oluşturulan bir metinde dilsel açıdan bir tutarlılıktan bahsetmek mümkün değildir. Dolaysıyla bu tespitler Kur'an'ın dil kullanımında bir bütünlük ve tutarlılık içinde olduğunu ortaya koymaktadır.

Son olarak, burada yer verilen kaidelerden her birisinin, Kur'an'la ilgili ilmî ve orijinal tespitler ifade etmesi bakımından başlı başına sonuç niteliğinde olduğunu söylemek mümkündür.

[138] Nagel, Tilman, "Târihî Araştırma Konusu Olarak Kur'an", çev. Ali Dere, *İslâmî Araştırmalar*, 1-4, c. IX, (1996): 55.

Kaynakça

Abbâs, Fadl-Senâ, *İ'câzü'l-Kur'an*, Amman: Dâru'l-Furkan, 2004.

Abbâs, Fadl Hasen, *Muhâdarât fî Ulûmi'l-Kur'an*, Amman: Dâru'n-Nefâis, 2007.

Abdullah Şehhâte, *Ulûmu't-Tefsîr*, Kahire: Dâru'ş-Şurûk, 2001.

Aişe Abdurrahman, *el-İ'câzü'l-Beyânî*, Mısır: ty.

Bureyk b. Said el-Karanî, *Külliyâtü'l-Elfâz fi't-Tefsîr*, el-Cemi'yyetü'l-İlmiyyetü's-Süûdiyye, Riyad: 2005.

Divlekci, Celalettin, "Dilbilim ve Kur'an İlimleri Açısından el-Fîruzâbâdî'nin Besâir'i" Yüksek Lisans Tezi, SDÜ. Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2000.

Ebû Hayyân, Muhammed b. Yusuf, *el-Bahru'l-Muhît*, thk. Adil Ahmed Abdülmevcud v.dğr., Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1993.

Ebu'l-Beka el-Kefevî, *el-Külliyât*, haz. Adnan Derviş, Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1993.

el-Fîruzâbâdî, *Besâiru Zevi't-Temyiz fî Letâifi'l-Kitabi'l-Aziz*, thk. Ali en-Neccar, Kahire: y.y., 1969.

İbrahim b. Samayil es-Sülemî, "Sıyagu't-Tahrîm inde'l-Usûliyyîn", Yüksek Lisans Tezi, Ummu'l-Kurâ Üniversitesi, 1431.

İbn Âşûr, Muhammed et-Tahir, *Tefsîru't-Tahrîr ve't-Tenvîr*, Tunus: ed-Dâru't-Tunusiyye li'n-Neşr, 1984.

İbnü'l-Cevzî, Abdurrahman b. Ali, *Nüzhetü'l-A'yüni'n-Nevâzır fî İlmi'l-Vücûh ve'n-Nezâir*, thk. M. Abdulkerim er-Râdî, Beyrut: y.y., 1985.

İbn Fâris, Ahmed, *Kitâbü'l-Efrâd*, thk. Hâtim Salih ed-Dâmin, Dimaşk: Dâru'l-Beşâir, 2002.

İbn Kayyim el-Cevziyye, *Bedâiu'l-Fevâid*, thk. Ali b. Muhammed el-Umrân, y.y., Dâr Alemi'l-Fevâid, t.y.

Halid b. Osman es-Sebt, *Kavâidü't-Tefsîr*, Riyad: Dâr İbn Affân, 1997.

Hasen, Abbâs, *en-Nahvü'l-Vâfî*, Mısır: Dâru'l-Meârif, ty.

Hârûf, Muhammed Fehd, *el-Müyesser fi'l-Kırââti'l-Erbea Aşara*, Dımaşk: Dâru İbn Kesir, 1995.

er-Râgıb, el-Isfehânî, *Müfredâtü Elfâzı'l-Kur'an*, thk. Safvan Adnân Dâvûdî Dımaşk: Dâru'l-Kalem, 1992.

es-Sa'dî, Abdurrahman, *el-Kavâidü'l-Hisân*, Riyad: Mektebetü'r-Rüşd, 1999.

Semin el-Halebî, *Umdetü'l-Huffaz fî Tefsîri Eşrafi'l-Elfaz*, thk. Muhammed et-Tuncî, Beyrut: y.y., 1993.

Suyûtî, Abdurrahman b. Ebî Bekr, *el-İtkân fî Ulûmi'l-Kur'an*, Beyrut: Dâru İbn Kesir, 1973.

Şinkîtî, Muhammed, *Advâü'l-Beyan*, haz. Bekr b. Abdillah Ebû Zeyd, Mekke: Dâr Alemi'l-Fevâid, 1426.

Komisyon, *Kur'an Yolu*, Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2007.

Malatî Ebü'l-Hüseyin Muhammed b. Ahmed, *et-Tenbîh ve'r-Red alâ Ehli'l-Hevâ ve'l-Bida'*, nşr. Muhammed Zâhid el-Kevserî, Bağdat: Mektebetü'l-Müsennâ, 1968.

el-Malekî, Ahmed b. Abdünnûr, *Rasfü'l-Mebânî*, thk. Ahmed Muhammed el-Harrât, Dimaşk: Dâru'l-Kalem 1985.

Mukâtil b. Süleyman, *Tefsîru Mukâtil*, thk. Abdullah Şehhâte, Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, 2002.

……, *el-Vücûh ve'n-Nazâir*, thk. Hâtim ed-Dâmin, Dübey: Merkezü Cumuati'l-Mâcid li's-Sekâfe, 2006.

Mustafa Öz, Avni İlhan, "Malatî, Ebu'l-Hüseyn" *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 2003, c. XXVII, s. 467-468.

Nagel, Tilman, "Târihî Araştırma Konusu Olarak Kur'an", çev. Ali Dere, *İslâmî Araştırmalar*, 1-4, c. IX, (1996): s. 55.

ez-Zerkeşî, *el-Burhan fi Ulûmi'l-Kur'an*, thk.Y. Abdurrahman Maraşlı v.dğr., Beyrut: Dâru'l-Marife, 1994.